

institului, Cu prof. dr. Harald Hauptmann am discutat despre problemele neoliticului aceric din Anatolia și Europa răsăriteană, precum și despre neo-eneoliticul din Peninsula Balcanică. O discuție interesantă am avut și cu prof. Phillip L. Kohl din S.U.A. aflat pentru documentare la Heidelberg.

Apreciez în mod deosebit faptul că în afară de Marion Boller și alți doctoranzi de la Heidelberg sint interesați de cercetările arheologice din România, unii dintre ei făcând efortul de a învăța românește.

La invitația prof. H. Hauptmann am ținut în ziua de 21 noiembrie 1988, conferința „Die Ausgrabungen in der Cucuteni Siedlung von Poduri”, primită cu interes de cadrele didactice, doctoranzii și studenții institutului.

Bineînțeles, în timpul șederii la Heidelberg am vizitat

cîteva obiective turistice: castelul, biserica „Sfîntului Spirit”, Casa Căvalerului (Ritter), străzi cu aspect medieval din oraș.

Înainte de a încheia, mulțumim cu toată căldura sponsorilor și colegilor care ne-au înlesnit această călătorie de documentare: dr. Gisela Burger, Ch. Jeunesse, Michele Fonton, dr. R. Desbrosse, prof. J. P. Demoule, Rose-Marie Arbogast, Patrice Meniel, Marion Boller și prof. Harald Hauptmann. Datorită ajutorului acordat de aceștia am reușit să fotocopiem un mare număr de cărți și articole privind cercetările interdisciplinare, ne-am clarificat prin discuții o serie de probleme metodologice și am avut posibilitatea de a vedea interesante colecții și săpături arheologice.

DAN MONAI

DOCUMENTARE ȘTIINȚIFICĂ ÎN BULGARIA

De mult timp, pentru cercetătorii anticității — ea și pentru ceilalți istorici —, aprofundarea și extinderea investigațiilor nu pot avea loc fără o cunoaștere adecvată și a rezultatelor obținute de către alți specialiști, în primul rînd — ale celor din țările învecinate. De aceea, m-am bucurat în mod sincer, cînd — în cadrul schimburilor științifice inter-academice —, mi s-a oferit posibilitatea ca, în toamna anului 1987 (13 octombrie — 3 noiembrie), să întreprind o călătorie de documentare în Bulgaria.

Începută sub auspicii oarecum nefavorabile, asupra cărora vom reveni, respectiva documentare a însemnat pentru mine, în primul rînd, o serioasă acumulare de cunoștințe: informații științifice, modalități de organizare a cercetării, for me și tehnici de conservare a patrimoniului cultural etc. Dar, mai cu seamă, călătoria aceasta a constituit un prilej de a reîntîlni vechii prieteni sau de a cunoaște noi colegi. La toate acestea se adaugă ocazia de a vedea din nou, după aproximativ 15 ani, țara vecină, cu tot ceea ce, înseamnă aceasta: oameni, civilizație, peisaj.

Descins — după o noapte oșitoare petrecută în tren —, în gara principală din Sofia, am avut neplăcuta surpriză să constat lipsa oricărui reprezentant al Academiei Bulgare de Științe, care ar fi trebuit să mă aștepte acolo. După cum am aflat ulterior, telegrama prin care mi se anunța sosirea — nu a putut fi dusă din clădirea Academiei pînă la cea a Institutului de Arheologie. Pe deasupra, nu aveam chiar și cea mai mărunțică monedă bulgărească, care mi-ar fi fost nespuse de folositoare pentru a da un telefon sau a călători cu tramvaiul. În consecință, cu cele cîteva zeci de kilograme de cărți, pe care le duceam în spate (așa cum o făceam cu toții) institutului sofiot sau specialiștilor de aici — de la prietenii români —, n-am avut altă soluție decît să „întîlzesc” treptat, cu foarte multe opriri, spre centrul orașului, unde se aflau instituțiile căutate. Însă, după cîteva ore interminabile, odată ajuns la țintă, lucrurile s-au limpezit cu repeziune și totul a intrat pe făgașul firescului. Colegii și amicii bulgari — în frunte cu distinsul profesor Velizar Velkov —, regretînd sincer nefericita întîmplare — care putea fi evitată prin anunțarea sosirii cu mai multe zile înainte —, au rezervat într-un timp record toate problemele legate de prezența mea acolo și, mai ales, cele privind asigurarea unor condiții de lucru cît mai bune.

La Sofia am lucrat îndeosebi la institut și muzeu, fiind acompaniat și ajutat cu multă disponibilitate de către prof. dr. Jordanka Jouroukova și dr. Bistra Boškova. De asemenea, în capitala Bulgariei — am mai avut interesante discuții cu prof. dr. V. Velkov (directorul Institutului de Arheologie), prof. dr. I. Marazov (director adj. al Institutului de Istoria Artei), acad. D. Anghelov (director al Centrului de Studii Bulgare) și prof. dr. V. Traikov (Institutul de Istorie al Academiei Bulgare). În afară de preocupările mele în domeniul istoriei antice, am abordat cu interlocutorii amîntiți, ca și cu alții, probleme legate de necesitatea intensificării schimburilor de informații și publicații științifice între cercetătorii români și bulgari, ținîndu-se seama de numeroasele momente cînd istoriile celor două popoare vecine s-au desfășurat paralel sau, uneori, chiar strîns împletite. Peste tot, gazdele și-au exprimat dorința de a întări legăturile cu specialiștii români,

de a cunoaște mai bine publicațiile noastre științifice și, implicit, trecutul, adesea, comun; în acest sens, s-a făcut observația că bariera lingvistică produce încă dificultăți, care pot fi depășite numai printr-o amplă editare a rezultatelor cercetărilor noastre în limbi de largă circulație internațională.

Este dificil ca, din multitudinea de imagini și impresii — să încerci a discerne ceea ce ar fi mai plin de semnificații. Totuși, voi căuta să desprind din acest adevărat amalgam pe acelea, care pot ilustra pe de-o parte starea cercetării bulgare de profil, iar, pe de altă, să vină în sprijinul specialiștilor români. Astfel, în primul rînd, am fost plăcut impresionat de marile lucrări de conservare și restaurare, care se efectuează la monumentele istorice de diferite origini, ca și de grija arhitecților de a păstra tonul ambietal cel mai potrivit (Sofia, Veliko Tărnovo, Pliska, Preslav, Varna, Șandanski). Totodată, am avut ocazia să admir și cîteva muzee amenajate modern, dotate cu cele mai noi tehnici de laborator și securitate, cum sint cele de la Muzeul din Sofia, ori cele din Varna, Șumen, Veliko Tărnovo și Șandanski; alte numeroase unități se află într-un rapid proces de transformare.

Progrese notabile am întîlnit și în ceea ce privește cercetarea numismatică. Se pare că, după un plan urmărit metodic sub conducerea prof. J. Jouroukova, s-au încadrat numismaci tineri — alți la institutele Academiei, cît și la aproape fiecare muzeu județean —, bine pregătiți, cu stagii de perfecționare în străinătate (dr. B. Boškova, dr. K. Dočev, dr. D. Vladimirova-Adajova, regretatul dr. D. Ivanov, dr. M. Tzočev, I. Băčvarov ș.a.). De asemenea, și în ceea ce privește cercetarea arheologică, de un real folos — după cum lmi mărturisesc și colegii bulgari — le-a fost prezența echipelor de specialiști străini. În prezent, după cîte am aflat, se află în Bulgaria mai multe expediții (12 ?), care întreprind cercetări arheologice în colaborare cu forțele autohtone (din Polonia, R.F.G., U.R.S.S., R.D.G., Olanda, S.U.A., Franța, Japonia, Italia etc.). În afară de un util schimb de experiență privind metodologia de investigare, instituțiile străine angajate în asemenea întreprinderi au donat unităților bulgare de profil xerox-uri, aparatură de laborator și — pentru cercetări speciale (de ex. destinate arheologiei subacvatice), cărți și reviste de specialitate sau au acordat burse de studii, studii de documentare, organizînd, adesea, și diverse manifestări științifice comune ș.a.m.d. Rezultatele fecunde ale acestei colaborări s-au dovedit profitabile în egală măsură pentru toți partenerii. Drept urmare, am constatat cu bucurie nivelul ridicat, care au început să-l aibă publicațiile de specialitate, mult diversificate și tipărite în condițiuni grafice dintre cele mai bune, multe dintre ele apărînd în limbi străine de largă circulație.

Cîteva excursii sau vizite scurte la șantiere arheologice sau monumente istorice mi-au dat, în același timp, prilejul să înțeleg mai bine istoria Bulgariei și, de ce nu, să mălas încîntat de spectaculoasa frumusețe a locurilor. Printre acestea, trebuie să menționez Tzarevetul (Veliko Tărnovo), cuibul de vulturi al lui Petru, Asan, Ionîș și al cerorlalți conducători ai primului sau al celui de-al doilea Imperiu românobulgar; apoi, m-aș opri asupra Varnei antice (condus

de către dr. M. Lazarov). Insoțit de către dr. Vanja Popov, pentru a ajunge la Șandanski am călătorit de-a lungul splendidei văi a Strumei (Strymon), presărată cu cetăți antice sau medievale, agățate de virfurile stîncoase. Un peisaj din ce în ce mai meridional, culminînd cu mirificul Șandanski, oraș în curs de racordare la cele mai înalte exigențe ale turismului internațional și ale cărui clădiri suprapun numeroase vestigii aparținînd aproape tuturor epocilor istorice. Așezări neolitice, necropole tractice sau Traco-române; diverse mozaicuri, monumente bizantine, biserici și mănăstiri bulgare, hoteluri cu un înalt confort, vile și căsuțe cochete — totul presărat în mijlocul unei vegetații tipice, alcătuită din smochini, castani, piersici, cași, lauri, vișă de vie ș.a.m.d. Colțul opus al Bulgariei spre nord-est, ascunde alte minunății istorice și naturale. Ghizii mei, soții dr. Dočka Vladimirova-Aladjova și dr. Živko Aladjov, mi-au dezvăluit pe îndelete frumusețile citorva din cele mai interesante locuri și monumente de la Šumen, Pliska, Madara și Preslav. Cu această ocazie mi s-a întărit convingerea că un aport considerabil — dacă nu hotărîtor — la înflorirea acestor centre din Evul Mediu timpuriu — bineînțeles, într-un grad variabil — l-a avut și factorul autohton, traco-roman, tranșilvanian al elementelor de civilizație antică, precum și cel bizantin. De altfel, chiar la inegalabila Madara, însoțitorii mă recunoșteau că, în acel loc, multe din obiectivele, atribuite pînă nu demult bulgarilor, se pare că au o sorgintă tracă sau traco-romană.

Înainte de a încheia, socot util să mă opresc ceva mai mult asupra importanțelor descoperiri ale regretatului Bogdan Sultov¹, fiind seamă și de interesul arheologilor români privitor la materialele respective. Este vorba, după cum se știe, de atelierele și cuptoarele pentru produs ceramică de la Hotnița, Pavlikeni și Butovo. Prima categorie, asupra căreia vom stărui, o reprezintă așa-numitele afumători sau fructiere, cunoscute în bibliografia străină sub numele de *calice à encens*, *Räucherkerch* sau *Räucherschalen*. Această formă ceramică a apărut și la nordul Dunării, în castre sau în necropolele și așezările civile din preajma acestora: Romula², Mălăești³, Drobeta⁴, Buciumi⁵ și Sarmizegetusa⁶. De asemenea, nu demult, la Tyras — s-au găsit alte două afumători similare (fig. 1/2)⁷. Renunțăm la descrierea acestei ceramici, de altfel — destul de familiară specialiștilor. Reținem, doar că, în ceea ce privește descoperirile menționate, ele se pot data în secolele II—III e.n.⁸ Pe de altă parte, diseminarea acestei forme a fost pusă în strînsă relație cu prezența trupelor din zonele granițelor întărite de pe Rin, Dunăre și din Britania⁹. De obicei, se pare că producția era organizată local¹⁰, deși, cel puțin — la Mălăești

și Tyras, trebuie să admitem și pătrunderea unor importuri dinspre Moesia Inferior.

O altă categorie ceramică, care ne-a atras atenția, este reprezentată de ceștile dacice (cățui), găsite la sudul Dunării, în toate cele trei centre amintite (Hotnița, Pavlikeni și Butovo). Pe lângă exemplarele lucrate cu mîna, în tehnica tradițională, de la Butovo (fig. 2/2-5), se remarcă însă și apariția unor cești asemănătoare, dar, de această dată, lucrate la roată, atât la Pavlikeni (fig. 2/1), și la Butovo (fig. 2/3), cît și la Șviștov, Novae, Veliko Tărnovo (Tzarevetz) și Nicopolis ad Istrum¹¹. Cești (cățui) dacice lucrate la roată s-au găsit și în stațiunile pre-romane de la Bitca Doamnei și Poiana¹², așa încît se poate presupune, că, și în cadrul acestei ceramici altă de conservatoare — probabil, datorită destinației sale —, se trecea la adoptarea tehnicii „de vîrf”, ezența ceștilor dacice — lucrate cu mîna sau la roată — în complexele arheologice de la sudul Dunării, ca și a altor categorii ceramice, de asemenea — cu o sorgintă dacică (fig. 2/4), necesită eteva întrebări și răspunsuri. Materialele respective constituie dovezi neluocase privind existența elementului geto-dac la sudul Dunării, pînă — cel puțin — în secolele II—III e.n. Originea lor poate fi diversă: pre-romană (dar, din nefericire — știim prea puțin despre situația etno-culturală a acestui spațiu dinainte de cucerirea romană); în urma unor colonizări masive din secolul I e.n. sau mai târziu; prezența în unitățile militare a unor recruți de la nordul fluviului; în sfîrșit cel mai plauzibil, se poate ca toate cele trei posibilități să corespundă unor realități istorice. Ipoteza că astfel de „fosile-directoare” nu pot fi atribuite numai unui grup etnic și că erau destinate exportului peste Dunăre¹³ — nu rezistă unei tratări critice. Este știut că ceștile (cățui), peste tot unde apar, atestă o certă prezență a elementului geto-dac; iar presupunția că se exportau asemenea cești, confecționate cu mîna, este neverosimilă. În orice caz, optica noastră despre romanitatea sud-dunăreană trebuie revăzută iar strînsă unitate originară cu cea de pe malul stîng nu mai poate fi acum pusă la îndoială.

VIRGIL MIHĂILESCU-BÎRLIBA

LIST OF FIGURES

Fig. 1. Censers made by wheel: 1, 3-4, Butovo; 2 Tyras; 5-6, Hotnița. According B. Sultov (1, 3-6) and I. B. Klejman, N. A. Son (2).

Fig. 2. Cups: 1 Pavlikeni (by wheel); 3, Butovo (by wheel); 2, 5, Butovo (hand-modelled). Pots: 4, Hotnița (hand-modelled); 6, Butovo (hand-modelled). According B. Sultov.

¹ B. Sultov, *Ceramic Production on the territory of Nicopolis ad Istrum (IInd—IVth century)*, Terra Antiqua Balcanica, I, Godišnik na Sofijskaja Universitet „Kliment Ohridsk Istorickeskij fakultet — Annuaire de l'Université de Sofia „Kliment Ohridski“, Faculté d'histoire, Sofia, 1985.

² Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, p. 116—118, 208 și pl. LX1/748—752 și pl. LX11/753—760.

³ Gr. Florescu, E. Bujor, în *SCIV*, 4, 1955, 1—2, p. 276 și pl. 1/1.

⁴ Nr. Inv. II/1208 (Cf. Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 117 și nota 700).

⁵ E. Chirilă, N. Gudea, V. Lucăcel, C. Pop, *Castrul roman de la Buciumi. Contribuții la cercetarea limesului Daciei Porolissensis*, Cluj, 1972, p. 50—51 și pl. XXV—XXVI.

⁶ În vitrinele muzeului din Deva se află două asemenea exemplare nepublicate, găsite la Sarmizegetusa și care aparțin tipurilor 1 și 2 (Nr. Inv. 22 942 ?), potrivit clasificării întocmite de către Gh. Popilian (*op. cit.*, p. 116). Cu toate insistențele mele la respectiva instituție, — nu am reușit să obțin date suplimentare, fotografiile sau desene.

⁷ I. B. Klejman, N. A. Son, *Западнодонатийские и провинциально-морские культурно-экономические связи Тирас в Материалы по археологии Северного Причерноморья*, Kiev, 1983, p. 51—52 și fig. 1.

⁸ Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 116—117; B. Sultov, *op. cit.*, p. 21—23 și 26—29.

⁹ Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 117—118 și nota 708, p. 117.

¹⁰ E. Chirilă, N. Gudea, V. Lucăcel, C. Pop, *op. cit.*, p. 50—51; Gh. Popilian *op. cit.*, p. 116 și urm.

¹¹ B. Sultov, *op. cit.*, p. 88.

¹² A. Buzilă, *Despre ceramica daco-getică lucrată cu roata de la Bitca Doamnei, Piatra Neamț*, în *MemAntiq*, 4—5, 1972—1973 (1976), p. 101—102 și fig. 4/6, 25/1.

¹³ B. Sultov, *op. cit.*, p. 88—89.

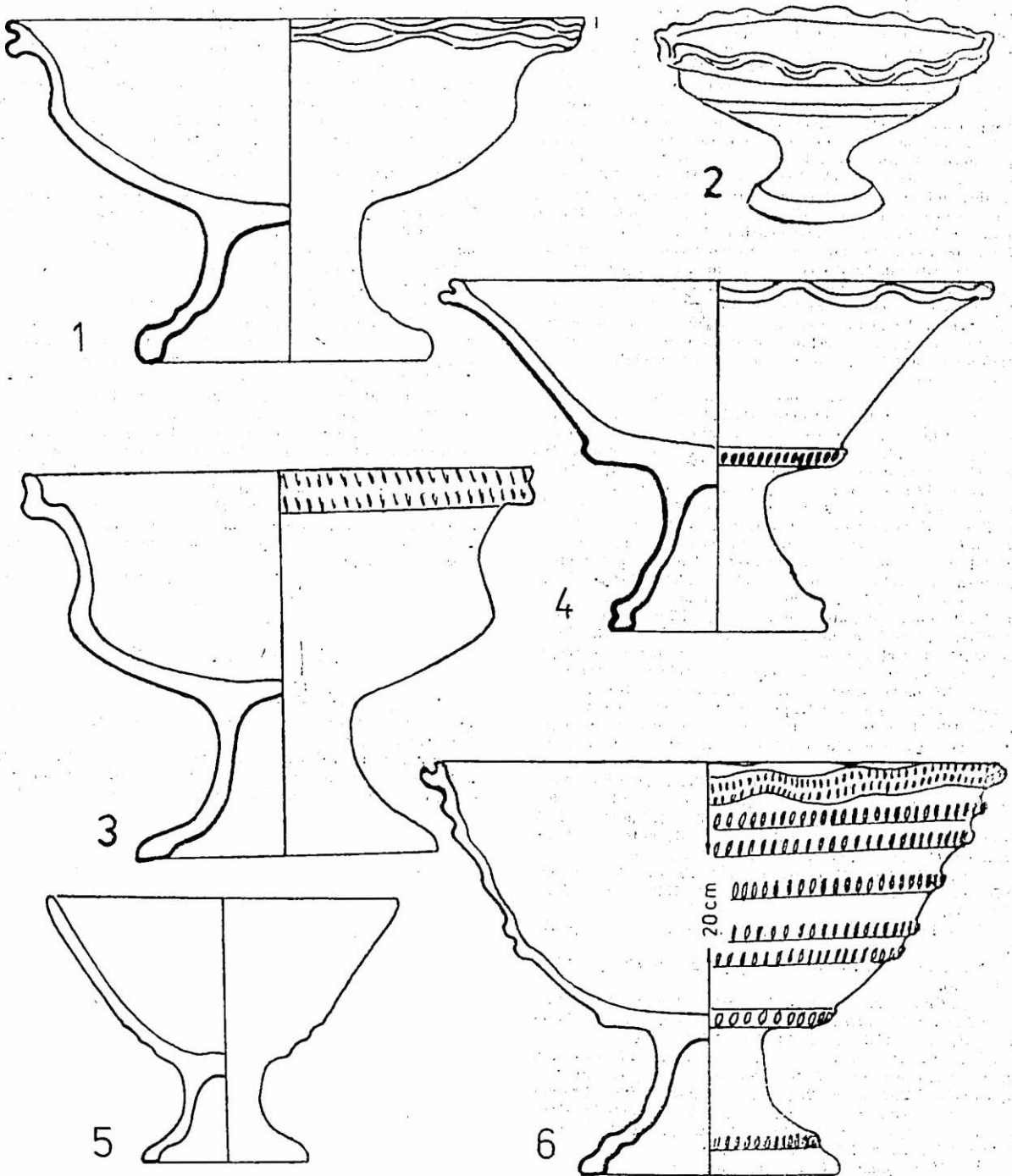

Fig. 1. Afumători lucrate la roată: 1, 3-4, Butovo; 2, Tyras; 5-6, Holnița. După B. Sultov (1, 3-6) și I. B. Klejman, N. A. Son (2).

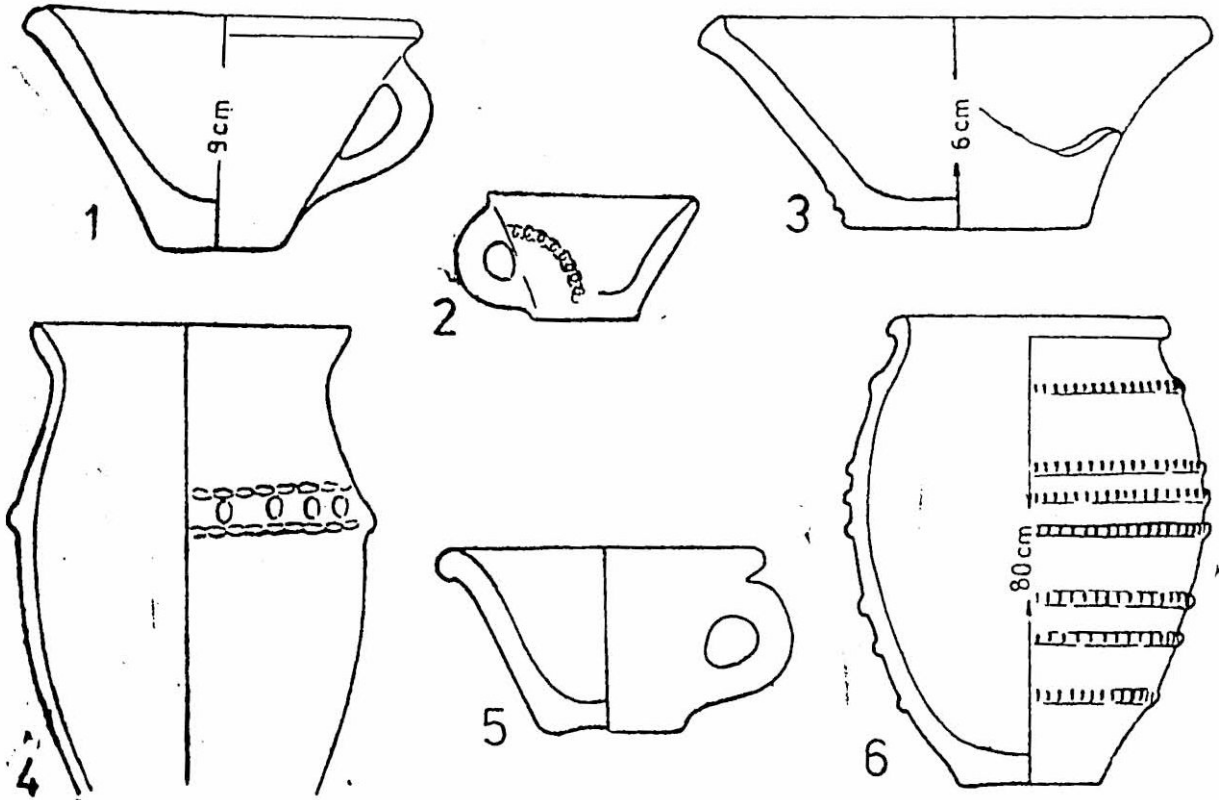

Fig. 2. Cești: 1, Pavlikeni (la roată); 3, Butovo (la roată); 2, 5, Butovo (cu mîna). Vas-borcan: 4 Hotnița (cu mîna); 6, Butovo (cu mîna). După B. Sultov.